

І.Б. Щербань, Українська академія банківської справи

ОБҐРУНТУВАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ІННОВАЦІЙНОЇ ТА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РЕГІОНІ

У статті висвітлено проблеми формування методичних засад та розробки фінансового механізму інноваційної та інвестиційної діяльності в регіоні, запропоновано нові підходи до обґрунтування економічної ефективності цільових програм.

Ключові слова: фінансовий механізм, інвестиції, інновації, комплексна програма, сталий розвиток, економічна ефективність.

В умовах збільшення дефіциту коштів Державного бюджету і скорочення централізованих джерел функціонування економічного і соціального розвитку регіонів особливо актуальним постає питання пошуку нетрадиційних для колишньої планової економіки заходів щодо джерел інвестиційних ресурсів, необхідних для вирішення конкретних регіональних завдань. При цьому слід враховувати, що сьогодні залучення фінансових ресурсів на регіональному рівні можливе лише на економічній основі. Це означає, що шлях простої грошової емісії, за рахунок якої, по суті, в останні роки вирішуються економічні і соціальні проблеми на національному рівні, в межах регіональної системи неможливий. Тому заходом поповнення регіональних бюджетів слід вважати економічні методи залучення коштів для вирішення регіональних соціально-економічних проблем.

В цих умовах особливу актуальність набуває нарощування ресурсного потенціалу, пов'язаного з залученням коштів на умовах, які вигідні для території та інвесторів. Він міститься в організації муніципальних займів.

Стрімкий розвиток фондового ринку України показав його дієздатність та головні напрямки і перспективи розвитку. Основна увага на фондовому ринку поки що прикута до цінних паперів підприємств, які приватизуються, до акцій банків та облігацій внутрішньої державної позики. Інші інструменти фондового ринку використовуються епізодично і дуже мляво. Причини цього полягають у недостатній розвинутості інфраструктури фондового ринку, низькому рівні виробництва та відсутності інвестиційних ресурсів на ринку капіталів. У зв'язку з низькою платоспроможністю вітчизняних підприємств та нестабільністю їх фінансово-господарської діяльності у інвесторів виникає недовіра до акцій приватизованих підприємств, а тому все частіше перевага віддається державним цінним паперам, які, окрім високої доходності, надійності та ліквідності, дають власникам ще й додаткові податкові пільги, що суттєво відрізняє їх від акцій, доходність за якими залежить від рентабельності діяльності підприємств, а податкові пільги відсутні.

У зв'язку з привабливістю таких цінних паперів, як державні облігації внутрішньої позики, з'явилася

реальна можливість випуску місцевих муніципальних облігацій, що характеризуються підвищеною надійністю і дають власникам такі ж пільги по оподаткуванню, як і облігації внутрішньої державної позики. Певний досвід роботи з муніципальними облігаціями вже накопичено в Києві, Одесі, Харкові та інших містах України; широко вони використовуються в зарубіжних країнах, особливо в Росії.

Слід зазначити, що у світовій практиці облігації муніципальних позик являють собою спосіб отримання коштів для місцевих адміністрацій. Облігації місцевих позик не оподатковуються. Податки на операції з муніципальними облігаціями втричі менші, ніж на операції з облігаціями комерційних банків. Вони виступають одними з найбільш надійних цінних паперів і гарантуються місцевими адміністраціями їх муніципальною власністю.

Організація облігаційних позичок дає змогу місцевим органам влади розв'язати цілу низку проблем як довгострокового, так і оперативного характеру. Емісія муніципальних облігацій сприяє зниженню рівня процентних ставок по позичковим ресурсам, мобілізуючи незадіяні на фінансовому ринку кошти фізичних осіб, а також кошти небанківських установ для покриття дефіциту тимчасових касових розривів у виконанні місцевих бюджетів, фінансування сезонних робіт (ремонт доріг, підготовка служб комунального господарства). Можливість залучення широкого кола інвесторів, у тому числі і дрібних, дозволяє місцевим бюджетам одержати додаткові кошти на більш вигідних умовах у порівнянні із залученням кредитів комерційних банків та іншими видами позичок.

Перспективним напрямком використання залучених на основі емісії муніципальних облігацій коштів може стати їх використання місцевими адміністраціями для підтримки приватних інвестиційних проектів за схемою пайової участі, реалізація яких дозволяє зменшити негативну дію тенденції скорочення приватних інвестицій внаслідок відтоку вільних коштів фінансового ринку до сфери державних облігацій. Окрім того, використання муніципальних облігацій дає змогу частково вирішувати також і проблему відтоку капіталів до великих промислових, торговельних та фінансових

центрів, а частково навіть і залучити такі кошти для вирішення регіональних проблем, що сприяє більш інтенсивному кругообігу фінансових ресурсів та вирівнюванню економічного розвитку окремих регіонів, який останнім часом знаходиться в розбалансованому вигляді.

Слід зазначити, що стабільність виробничих зв'язків стимулює участь в інвестиційних програмах промисловості і банків, а також нових фінансових структур, тим самим створюються умови для скорочення терміну подолання кризових явищ в економіці. Тому одним із напрямків стимулювання інвестиційних процесів в регіоні виступає створення промислово-фінансових груп.

На нашу думку, створення промислово-фінансових груп в розрізі формування регіональної інвестиційної політики передбачає виконання наступних цілей і завдань:

- концентрація інвестиційних ресурсів за пріоритетними напрямками розвитку регіональної економіки;
- забезпечення фінансовими ресурсами сфери промислових науково-дослідних структур з метою прискорення науково-технічного прогресу;
- сприяння демонополізації ринку продукції промислового комплексу;
- здійснення прогресивних структурних змін в промисловості, реалізація програм конверсії оборонних підприємств;
- формування раціональних технологічних і коопераційних зв'язків в умовах ринкової економіки, розвиток конкурентної економічної сфери;
- підвищення експортного потенціалу і конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств.

Відповідно до діяльності промислово-фінансових груп на регіональному рівні їх створення доцільно здійснювати за такими принципами: товарно-технологічному; інвестиційно-консалтинговому; пріоритетності виробництва.

Серед пріоритетних напрямків для регіону і сфери формування промислово-фінансових груп доцільно виділити такі: виробництво продуктів харчування і переробки сільськогосподарської продукції; ремонт і будівництво житлового фонду; виробництво і ремонт будівельного, комунального, дорожнього обладнання і міського пасажирського транспорту; вирішення проблем екології регіону; збір, транспортування, переробка металів і утилізація промислових і твердих побутових відходів; виробництво енергозберігаючого обладнання і приладів; ресурсне забезпечення продуктами харчування.

До заходів підтримки розвитку промислово-фінансових груп в пріоритетних для регіону напрямках слід віднести те, що Фонду державного майна при реалізації у власність приміщень, які орендуються промислово-фінансовими групами, необхідно віднести зазначений продаж на рахунок кредитних асигнувань, які надаються виконавчій владі регіону

на реалізацію програм регіону, а також за пріоритетними платежами.

Особлива роль у посиленні взаємодії промислово-фінансових груп з регіональною владою належить системі економічних заходів регулювання цього процесу з боку обласної державної адміністрації. До найбільш важливих форм зазначеної співпраці слід віднести:

- передачу частки акцій, які належать адміністрації, в довірче (трастове) управління підприємству, яке входить до складу промислово-фінансової групи;
- залік заборгованості підприємств, акції яких реалізуються на інвестиційних конкурсах, в обсяг інвестицій, передбачених умовами інвестиційного конкурсу для промислово-фінансової групи – покупця;
- надання гарантій органів регіональної влади для залучення різних інвестиційних ресурсів, в тому числі з використанням механізму застави;
- безплатну передачу до складу промислово-фінансової групи, що створюється, об'єктів незавершеного будівництва виробничого і соціального призначення;
- пріоритетне виділення учасникам промислово-фінансової групи земельних ділянок під промислове і соціальне будівництво.

Безумовно, що формування промислово-фінансових груп, як засіб реалізації пріоритетів структурної перебудови економіки регіону і концентрації інвестиційних ресурсів, повинно базуватися на індивідуальній переробці і детальній експертизі проектів організації і суспільного використання промислового потенціалу регіону і банківського капіталу.

Основною умовою реалізації сформованої регіональної інвестиційної програми виступає збалансованість її з фінансовими ресурсами. В умовах ринкової економіки виконання цієї вимоги набуває особливої актуальності.

Раніше, в умовах домінування державної власності, основним джерелом інвестицій були кошти бюджетів різних рівнів. Але сьогодні вагомою тенденцією зміни принципів бюджетного фінансування виступає перехід від розподілу асигнувань бюджету між галузями і регіонами до часткового фінансування конкретних об'єктів, обраних на конкурсній основі. В цьому випадку місцевий бюджет повинен інвестувати комерційно непривабливі, але необхідні для забезпечення життєдіяльності регіону об'єкти. Крім того, частка коштів бюджетів державного і місцевого рівнів виділяється на створення об'єктів, які у відповідності з законодавством, можуть знаходитися тільки в державній і муніципальній власності.

Враховуючи особливу актуальність підвищення доходної частини місцевого бюджету, доцільно запропонувати наступні заходи вирішення цієї задачі.

У складі додаткових прав регіонів щодо самостійного формування своїх бюджетів передбачити за ними право планувати дефіцит

бюджету, який давав би гарантії обласних державних адміністрацій (під гарантії їх бюджету) на запровадження заходів, спрямованих на подальшу економію бюджетних коштів, особливо в питаннях енергозбереження.

Обласним державним адміністраціям необхідно надати право залишити незмінними загальні суми платежів до бюджету для підприємств, що наростили обсяги виробництва якісної, навіть не нової, традиційної продукції за рахунок економії матеріальних і енергетичних ресурсів (зниження ресурсо- і енергомісткості продукції).

Слід зазначити, що основне джерело поповнення бюджету – за рахунок частки коштів від податкових надходжень. Співвідношення цих платежів однакове для всіх суб'єктів України. Але механізм податкових відрахувань в регіональний бюджет сьогодні супроводжується порушеннями податкового законодавства, серед яких слід відзначити:

- приховування фінансово-господарських операцій і отримання прибутків шляхом використання невідомих податковим органам рахунків у банках;
- приховування прибутку в процесі здійснення угод про спільну діяльність з фірмами іноземних країн, зберігання на рахунках фірм-партнерів на їх територіях і в банках значних сум, що приховуються від оподаткування;
- приховування грошових сум від податкових органів на рахунках третіх осіб;
- приховування від оподаткування прибутків, які отримані підприємствами, що створені за участю структур оборонно-промислового комплексу, внаслідок безконтрольного продажу воєнної та іншої техніки, металобрухту, здійснення комерційних перевезень;
- здійснення комерційних угод щодо купівлі-продажу, в тому числі іноземної валюти, за готівковим розрахунком без відображення їх у бухгалтерсько-фінансових документах.

На наш погляд, одним із головних напрямів вдосконалення формування місцевих бюджетів і підвищення їх ролі у фінансуванні регіональних інвестиційних програм повинно стати створення в адміністративних округах власних інвестиційних фондів.

Процес організації інвестиційних фондів з метою покращання місцевих інвестиційних програм доцільно здійснювати шляхом відрахування коштів підприємств і організацій, які розташовані на території.

З цією метою доцільно розробити і реалізувати наступні заходи.

1. Вдосконалити амортизаційну політику.

Важливо регулярно проводити переоцінку балансової вартості основних засобів у відповідності з підвищенням рівня цін з метою забезпечення стійкості власних коштів підприємств. Це дозволить підвищити відтворювальні можливості амортизаційних відрахувань і, тим самим, збільшити джерела власних коштів для інвестування.

2. Здійснити додаткові емісії акцій підприємств. Це раціональний варіант забезпечення фінансування інвестиційного проекту. Якщо підприємство має гарну репутацію, то інвестори (фінансові структури, юридичні і фізичні особи) будуть зацікавлені вкласти кошти в його акції.

3. Вдосконалити податкову систему:

- законодавчо заборонити внесення податків у консолідованій формі підприємствами, які мають філії та інші відокремлені підрозділи без статусу юридичної особи. Податки повинні сплачуватися там, де утворюються доходи підприємств;
- указами Президента, а потім і прийняттям відповідних законів надати податкові пільги вітчизняним товаровиробникам, забезпечивши їх захист від несумлінної конкуренції з боку іноземних підприємств;
- встановити зменшені в 2-3 рази поточні обсяги податкових платежів від прибутку, одержаного за рахунок освоєння виробництва нових високоякісних товарів на перші 3-5 років виробництва;
- встановити постійно діючу систему митних зборів для імпортних товарів, забезпечуючи конкурентоспроможність аналогічних товарів вітчизняного виробництва відповідної якості та виготовлених за технологіями, що відповідають міжнародним стандартам;
- в окремих випадках, за узгодженням з Міністерством фінансів та відповідними галузевими функціональними міністерствами, на перші 2-3 роки повністю звільнити підприємства від податків за результати виробництва стратегічно важливої імпортозамінюючої продукції;
- розповсюдити пільги на практику пайової участі у фінансуванні інвестицій;
- земельні платежі і податки на нерухомість доцільно поступово збільшувати з відповідним частковим зменшенням інших податків, які надходять у регіональний бюджет. Зазначений перерозподіл бази оподаткування забезпечить досягнення оптимального співвідношення фіскальної і стимулюючої функції обов'язкових платежів. При цьому стимулювання повинно розповсюджуватися на об'єкти будівництва з урахуванням раціонального використання земель, розвитку високорентабельних виробництв;
- режим оподаткування повинен бути різним для доходів, отриманих від виробничої діяльності, торгівлі, біржової діяльності. Різницю схеми збору податків доцільно передбачити і для окремих типів підприємств.

4. Формування інвестиційних фондів в регіонах доцільно частково здійснювати і за рахунок бюджетних коштів.

5. Формування інвестиційних фондів доцільно здійснювати на базі відрахувань коштів державних,

приватних, змішаних інвестиційних фондів, спеціальних інвестиційних компаній; банків, які спеціалізуються на кредитуванні. Всі підрозділи, що здійснюють інвестиційну підтримку, повинні мати пільги і можливості отримання прямих бюджетних дотацій цільового призначення. Координація державної і місцевої інвестиційної підтримки повинна здійснюватися у взаємозв'язку з розподілом їх повноважень в цій роботі. При цьому фінансовими джерелами інвестиційної підтримки повинні бути:

- асигнування із Державного і місцевого бюджетів. Місцеві органи виконавчої влади в межах своїх повноважень можуть перерозподіляти фінансові кошти на інвестиційні потреби;
- доходи (у вигляді відсотків за наданий кредит) і дивіденди від реалізації інвестиційних проектів;
- кошти від операцій з цінними паперами. Доцільно випускати цінні папери під проекти державної інвестиційної підтримки, операції з якими можуть стати каналами акумуляції коштів, які націлені на інвестиційну підтримку;
- перерозподілені доходи від приватизації;
- добровільні внески міжнародної фінансової підтримки.

6. Формування фондів можливе також на базі відрахувань із пайового державно-комерційного фінансування інвестиційних проектів в умовах, коли використовується частина централізованих кредитних, інвестиційних коштів на реалізацію ефективних і швидкоокупних інвестиційних проектів і об'єктів малого бізнесу незалежно від галузевої приналежності і форм власності.

7. Окрім відрахувань із власних коштів підприємств і частини бюджетних коштів, формування інвестиційних фондів в регіонах з метою покращання фінансування інвестиційних програм доцільно здійснювати за рахунок:

- комерційних джерел фінансової бази інвестиційних проектів (надання банківських послуг по довгостроковому кредитуванню інвестиційних процесів);
- накопичень населення, тобто купівлі акцій підприємств щодо мобілізації інвестиційних ресурсів, страхових, пенсійних фондів, зацікавлених в ефективному вкладенні акумульованих у них коштів;
- надходжень від лізингу дорогих видів техніки, які дозволять зменшити величину інвестицій для замовників і збільшити попит на відповідну продукцію;
- надходжень від залучених іноземних інвестицій.

Таким чином, практичний досвід дає змогу переконатися, що стимулюючий вплив бюджетно-податкових регуляторів на економіку з часом знижується через розбіжності у тривалості внутрішнього і зовнішнього лагів фіскальної політики, їх тісного взаємозв'язку із соціальною і політичною сферами, а також через неможливість розробки чітких прогнозів відносно наслідків впливу

бюджетно-податкового механізму на економіку регіону, оскільки вони, як правило, різнонаправлені. Оптимальний вибір взаємодії позитивних і негативних тенденцій залежить від багатьох чинників, вимагає глибокого і детального обґрунтування бюджетно-податкового механізму і, перш за все, його пріоритетних напрямків.

На нашу думку, при визначенні оптимальних пропорцій у процесі розподілу прав власності при формуванні потенційних джерел залучення інвестиційних ресурсів доцільно використовувати три основні підходи: надання гарантій щодо інвестиційної діяльності; розробку документа-схеми розвитку і розміщення об'єктів власності регіону; розробку структури реформування відносин власності в умовах перехідної економіки.

Однією із форм управління майном є забезпечення постійного нарощування вартості нерухомості, в тому числі за рахунок нового будівництва і реконструкції найбільш фінансово перспективних об'єктів за рахунок залучення в регіон державних ресурсів. З цією метою регіональним органам влади доцільно надавати гарантії щодо державних позик для фінансування регіональних проектів, що, в свою чергу, забезпечує позики бюджету регіону, гарантування і амортизацію позик підприємців у випадках затримки платежів до Державного бюджету.

Слід зазначити, що з метою розвитку соціальних і економічних перетворень, на нашу думку, необхідно розробити схему розвитку і розміщення об'єктів власності регіону. Її орієнтація тільки на об'єкти регіональної власності потребує суттєвого коректування тих підходів, які існували раніше при розробці типових документів.

Одним із аспектів, які підтверджують доцільність розробки такої схеми, виступає навантаження бюджету регіону в частині відшкодування різниці вартості теплової енергії і цілої низки галузей інфраструктури регіону. Оскільки витрати зростають швидше, ніж ціни і тарифи, що встановлені мешканцям будинків до сплати, регіональна влада вимушена брати на себе гарантію безперервності виконання відповідних платежів. З іншого боку, наявність монополії в даній сфері господарювання в регіоні ставить перед адміністрацією проблему пошуку раціонального способу управління відповідним майновим комплексом.

Новим показником раціональності розподілу прав і управління власністю регіону доцільно вважати заборгованість регіональних підприємств і їх фінансовий стан. В першу чергу, це стосується тих компаній, в яких частина акціонерного капіталу належить регіональній адміністрації, і які мають суттєву суму заборгованості, в основному, у формі комерційних кредитів.

Основні вимоги до інформації, що надається, повинні відповідати умовам фінансового управління соціально-економічними процесами на рівні регіону і держави. Комплекс інформації щодо кожного підприємства повинен в обов'язковому порядку

містити такі показники: галузева належність підприємства; частка власності регіону у статутному капіталі підприємства; строки і тип оформлення земельних і майнових відносин; перелік встановлених пільг; розмір зайнятої території і виробничих площ, в тому числі орендних; обсяг випуску товарів (робіт, послуг) за останні чотири роки; частка регіонального замовлення і бюджетного фінансування в загальному обсязі товарів (робіт, послуг) за останні чотири роки; загальна чисельність зайнятих (в тому числі сумісних) за останні чотири роки; загальна вартість основних фондів, в тому числі орендованих; сума платежів в бюджет (в тому числі з прибутку) за останні чотири роки; сума заборгованості в бюджет на кінець звітного періоду за останні два роки; сума заборгованості за бюджетними джерелами фінансування на кінець звітного періоду за два останні роки.

Слід зазначити, що в переліку підприємства повинні обліковуватися за формою прямого бюджетного фінансування і формою участі регіону у власності відповідної галузі. Зазначена інформація сьогодні в систематизованому вигляді не існує. Її окремі частини формуються в міру гостроти розвитку тієї чи іншої галузі соціального або економічного комплексу регіону.

Одним із основних шляхів виходу України з кризи виступає підвищення ефективності інвестицій як в національну економіку, так і в регіональну. В той же час, за оцінками експертів, інвестори дуже ризикують при фінансуванні проектів, що, в свою чергу, посилює вимоги до якості регіональних інвестиційних проектів, які розробляються. Однак, як свідчить аналіз методологічних і методичних підходів до оцінки ефективності інвестицій, жоден з них не враховує повною мірою особливостей економіки регіонів, що в свою чергу викликає необхідність розробки методики і практичних рекомендацій щодо оцінки ефективності інвестиційних проектів в умовах економіки перехідного періоду в Україні.

У сучасних умовах виникає необхідність випереджаючого зростання капітальних вкладень в нові технології, модернізацію основних фондів у виробничій і невиробничій сферах з урахуванням тривалості інвестиційного циклу, що підтверджує пріоритетність прямих інвестицій в регіон.

Таким чином, склалася ситуація, в якій існує, з одного боку, гостра необхідність у прямому інвестуванні матеріально-технічної бази підприємств, з іншого – гострий дефіцит вітчизняних джерел

фінансування. В такому випадку джерелом інвестування можуть виступати іноземні компанії і фінансові інститути. Але якщо ступінь ризику для вітчизняного інвестора високий, то ступінь ризику для іноземного інвестора ще вищий через недосконалість законодавчої бази і політичну нестабільність у країні. Це свідчить про необхідність більш ретельного ставлення до питань стосовно оцінки ефективності планованих прямих інвестицій в українську економіку з боку інвестора.

На наш погляд, доцільно будувати методологічний підхід стосовно ефективності регіональних інвестиційних проектів на базі трьох базових вимог:

- пріоритетність прямих інвестицій, що обґрунтовано високим рівнем зносу основних виробничих фондів і перевищенням підприємствами норм забруднення навколишнього середовища;
- ефективне використання ресурсів у процесі інвестування, що передбачено високим рівнем дефіциту матеріальних і фінансових ресурсів;
- облік і зниження ступеня ризику прийняття інвестором раціонального рішення про фінансування проекту, що обумовлено високим ступенем ризику господарської діяльності.

Зазначені вимоги враховуються при оцінці ефективності інвестиційних проектів інвестором, який працює в умовах економіки перехідного періоду, наступним чином: пріоритетність прямих інвестицій реалізується орієнтацією на оцінку проектів, які передбачають направлення інвестицій в розвиток матеріально-технічної бази регіону; ефективне використання ресурсів досягається диференціацією проектів за масштабністю і їх поетапною проробкою; облік і зниження ступеня ризику здійснюється шляхом поглибленого системного аналізу інвестиційного проекту.

Підсумовуючи вищезазначене, слід відмітити, що процес формування фінансового механізму стимулювання інвестиційного процесу в регіоні повинен бути націлений на нарощування обсягів виробництва, а також на соціально-економічний розвиток території. Для цього необхідно вдосконалювати бюджетно-податковий механізм, формувати стійку структуру прав власності, застосовувати фінансові важелі, такі як розвиток ринку муніципальних позик і діяльність промислово-фінансових груп.

Список літератури

1. Алексеев А. Зри в корень! Инвестиционная привлекательность базовых отраслей // Финансовая Украина. – № 9. – 27 февраля 1996 г. – С. 38.
2. Бизнес-план инвестиционного проекта: Отечественный и зарубежный опыт. Современная практика и документация: Учебное пособие / Под ред. В.М. Попова. – 4-е издание, перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 418 с.
3. Бирман Г., Шмидт С. Экономический анализ инвестиционных проектов: Пер. с англ. / Под ред. Л.П. Белых. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 631 с.
4. Богиня Д., Волинський Г. Структурна перебудова економіки і проблема інвестицій // Економіка України. – № 12. – 1997. – С. 41-50.
5. Брігхем С.Ф. Основи фінансового менеджменту. – К.: Молодь, 1997. – 1000 с.

6. Бюлетень економічної кон'юнктури України. Випуск № 3, 1997 / Міністерство статистики України, Науково-дослідний інститут статистики / Відп. за вип. директор НДІ статистики Мінстату України В.І. Карпов. – Київ, 1997. – 133 с.
7. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами: Пер. с англ. / Гл. ред. серии Я.В. Соколов. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 800 с.

Summary

The article considers the problems of formation of the methodical essentials and development of the financial mechanism of the regional innovation and investment activity. The new approaches to the substantiation of the economic efficiency of purpose-oriented programs are offered.

Щербань, І.Б. Обґрунтування фінансового механізму інноваційної та інвестиційної діяльності в регіоні [Текст] / І.Б. Щербань // Вісник Української академії банківської справи. - 2003. - N2. - С.83-88.